

Проблема формування психологічної готовності до професійної педагогічної діяльності

У статті здійснюється співставлення понять “готовність”, “професійна готовність”, “педагогічна готовність”. Аналізуються різні підходи щодо структурних компонентів готовності до педагогічної діяльності. Визначено основні компоненти готовності студентів педвузів до професійної діяльності.

Ключові слова: готовність, професійна готовність, педагогічна готовність, компоненти готовності.

В статтю сопоставляются понятия “готовность”, “профессиональная готовность”, “педагогическая готовность”. Анализируются различные точки зрения относительно структурных компонентов готовности к педагогической деятельности. Определены основные компоненты готовности студентов педвузов к профессиональной деятельности.

Ключевые слова: готовность, профессиональная готовность, педагогическая готовность, компоненты готовности.

Проблема готовності до педагогічної діяльності ґрунтовно розглядалася в межах загальної психології, психології праці та інженерної психології. Проте найґрунтовніше це поняття розроблено в галузі педагогічної психології (А.Деркач, В.Кан-Калік, О.Леонт'єв, Г.Балл, Ж.Вірна, О.Дусаविцький, М.Заброцький, С.Максименко, М.Савчин, В.Семиченко, Т.Щербан, В.Сластьонін та ін.). Однак проблема готовності до професійної педагогічної діяльності не виокремлювалася як предмет спеціального дослідження саме у процесі первинної професіоналізації.

Попри доволі значний обсяг теоретичних і експериментальних досліджень з питань професійної готовності до діяльності, зазначаємо, що неузгодженими залишаються погляди науковців щодо структури професійної готовності майбутніх спеціалістів, взаємозв'язку професійної готовності та готовності соціальної й особистісної. Потребує досліджень і питання динаміки розвитку професійної готовності до педагогічної діяльності у процесі професійного становлення особистості студента.

Таким чином, немає єдиного концептуального підходу до вивчення проблеми формування психологічної готовності до

професійної педагогічної діяльності. Враховуючи значущість вказаних проблем та їх недостатню розробленість, **метою даної статті** є вивчення психологічних особливостей процесу формування психологічної готовності до педагогічної діяльності.

Готовність до професійної діяльності є комплексною проблемою. Особливо активно сьогодні дослідженням даної проблеми займаються психологи. Адже психологічна складова є вирішальною у структурі готовності людини до виконання професійних функцій [2].

Н. Пихтіна переконана, що поняття “професійна готовність” походить від відомого в психології поняття “психологічна готовність”, що визначається різними, але не завжди однозначними термінами: налаштованість, пильність, мобілізація, націленість тощо [2].

Психологічна готовність – це психічний стан, який характеризується мобілізацією ресурсів суб’єкта праці на виконання конкретної діяльності. Цей стан допомагає успішно виконувати свої обов’язки, правильно використовувати знання, досвід, особисті якості, зберігати самоконтроль і перебудовувати діяльність при появі непередбачуваних перешкод. На думку М.Дьяченка та І.Кандибовича, готовність, будучи передумовою виконання будь-якої діяльності, є водночас і її результатом [2].

Сьогодні у психологічних наукових працях має місце розмаїття думок щодо тлумачення самого поняття “готовності”. А.Ліненко зазначає, що проблема готовності розглядалася в три етапи. Перший етап характеризується проникненням готовності у психічні процеси людини. Другий етап – дослідження феномена стійкості людини до зовнішніх та внутрішніх впливів. Третій етап – вивчення поняття готовності в теорії діяльності. А саме, готовності через призму емоційно-вольового та інтелектуального потенціалу особистості щодо конкретного виду діяльності [2].

До розуміння “готовності до педагогічної діяльності” так само, як і до обґрунтування проблеми готовності до професійної діяльності, вчені-психологи підходили по-різному. А саме, готовність – це: настанова (Д.Узнадзе); здібність (Б.Ананьев, Н.Левітов, С.Рубінштейн); психологічний стан (Н.Левітов, В.Сластьонін, Л.Кондрашова, М.Дьяченко, А.Кандибович та ін.); якість, інтегративна властивість особистості (М.Дьяченко, А.Кандибович, А.Ковальов); включеність (В. Паригін)” [2].

Вважаємо за доцільне проаналізувати й інші підходи щодо змісту та структури готовності до педагогічної діяльності. О. Мороз, під педагогічною діяльністю розуміє “сукупність усвідомлених дій учителя, спрямованих на задоволення своїх педагогічних потреб

та інтересів” [2]. Автор переконаний, що результат професійної діяльності вчителя більшою мірою залежить від його готовності. Зміст даного учений поняття пов’язує з морально-психологічними рисами учителя, із розумовими та педагогічними здібностями, із комплексом суспільно-політичних, спеціальних та психолого-педагогічних знань, із наявністю методичних умінь та навичок, які необхідні вчителю в його діяльності.

На думку науковця, готовність до педагогічної діяльності можна подати у вигляді такої системи:

а) психологічна готовність (потреба в педагогічній діяльності, внутрішнє прийняття вимог діяльності, усвідомлення відповідності особистих якостей вимогам діяльності, усвідомлена мотивація особистого прагнення до даної спеціальності, морально-психологічна готовність до праці вчителя);

б) теоретична підготовленість до педагогічної діяльності (наявність глибоких знань основ наук, певний рівень розвитку, підготовка в певній галузі знань, знання вимог спеціальності до особистих рис та здібностей, володіння знаннями та методами постійного поповнення знань);

в) практична готовність до професії вчителя (уміння планувати та організовувати навчально-виховну роботу з учнями, уміння застосовувати раніше набуті знання, уміння та навички на практиці, формування нових умінь та навичок);

г) ідейно-політична підготовка, світогляд та загальна культура вчителя;

д) необхідний рівень розвитку педагогічних здібностей, які містять такі компоненти, як: педагогічна спостережливість, педагогічна уява, вимогливість, педагогічний такт, розподіл уваги, організаторські здібності.

е) професійно-педагогічна спрямованість особистості вчителя [2; 5].

Проте у даній структурі не вистачає емоційного та оцінного компонентів. Л.Кондрашова вважає емоційний фактор дуже важливим, оскільки він є зв’язком у системі взаємодії вчителя та учня [3].

У свою чергу, М.Вієвська вказує на важливість саме оцінного компонента. Науковець зазначає, що даний компонент допомагає вчителю коригувати своє професійне ставлення, самооцінка допомагає вибрати оптимальні методи вдосконалення своєї професійної підготовки. А щодо емоційного компонента, то дослідниця переконана, що часто молоді вчителі страждають від емоційної невідповідності, не вміють управляти своїми емоціями.

Щодо поняття “готовність” О. Мороз підкреслює, що його доречно пов’язати з терміном “підготовленість”, яка проявляється в наявності конкретних знань [2].

В.Сластьонін стверджує, що професійна готовність учителя до педагогічної діяльності визначається низкою властивостей і характеристик, зокрема: психологічною готовністю, тобто сформованістю (з різним ступенем) спрямованості на педагогічну діяльність, установки на роботу в школі; науково-педагогічною готовністю, тобто необхідним об’ємом знань (суспільно-політичних, психолого-педагогічних і спеціальних), необхідних для педагогічної діяльності; практичною готовністю, тобто наявністю сформованих на рівні, що вимагається, професійно-педагогічних умінь і навичок; психофізіологічною готовністю, тобто наявністю відповідних передумов для педагогічної діяльності та оволодіння певною вчительською спеціальністю, сформованістю професійно значимих якостей особистості; фізичною готовністю, тобто відповідністю стану здоров’я і фізичного розвитку вимогам педагогічної діяльності та професійної працездатності [5].

А. Кондрашова готовність до педагогічної діяльності подає як “складне особистісне утворення, що містить ідейно-моральні та професійно-педагогічні погляди і переконання, професійну спрямованість психічних процесів, самовладання, педагогічний оптимізм, налаштованість на педагогічну працю, здатність до подолання труднощів, до самооцінки результатів даної праці, потребу в професійному самовихованні, що забезпечить високі результати педагогічної праці” [3].

Головним, на думку дослідниці, у готовності педагога є морально-психологічний аспект, який сам по собі є “складним особистісним утворенням, що зумовлює стійке бажання займатися педагогічною працею, готовністю діяти в педагогічних ситуаціях відповідно до ідейно-моральних та професійних принципів, ініціативно, самостійно й наполегливо підходити до вирішення навчально-виховних завдань, творчо використовувати професійні знання, уміння, постанови як регулятори професійної поведінки” [3]. Автор звертає увагу на те, що варто формувати ще в період навчання у вузі морально-психологічну готовність до професійної діяльності, в основі якої лежить: високий рівень педагогічного мислення, педагогічні, комунікативні та організаційні здібності. У змісті готовності, за Л.Кондрашовою, виділяють такі компоненти: мотиваційний; морально-орієнтаційний; пізнавально-операційний; емоційно-вольовий; психофізіологічний; оцінний [3]. Аналіз вищевказаних структурних одиниць поданий у праці М.Вієвської.

А саме, мотиваційний компонент – це професійні настанови, інтереси, прагнення займатися педагогічною працею; морально-орієнтаційний – професійний обов’язок та відповідальність, інтерес та любов до дітей, педагогічний такт, педагогічна вимогливість, комунікабельність, об’єктивність та принциповість тощо; пізнавально-операційний – педагогічний кругозір, професійна спрямованість, сприйняття, пам’ять, увага, мислення, уява, педагогічні здібності, дії, операції, здоров’я і прийоми, необхідні вчителю для успішного виконання професійної діяльності; емоційно-вольовий – емоційна сприйнятливість у вирішенні навчально-виховних завдань, здатність управляти своїм настроєм та настроєм інших тощо; психофізіологічний – професійна діловитість, працездатність, прагнення до кінця доводити розпочату справу, активність та саморегуляція, урівноваженість та витримка, рухомий темп праці; оцінний – самооцінка своєї професійної підготовки та відповідність процесу вирішення професійних завдань оптимальним педагогічним способам [2].

Узагальнюючи відмітимо, що складові поняття готовності за Л.Кондрашовою, на думку багатьох науковців, найбільш чітко відбивають усі аспекти, необхідні вчителю для професійної діяльності. Проте О. Абдулліна має свій погляд на дану проблему. Вона пише: “готовність до педагогічної діяльності являє собою складну цілісну різнобічну динамічну систему, що функціонує відповідно до цілей, завдань, принципів підготовки спеціалістів” [1].

Н.Кузьміна в структурі педагогічної діяльності виділяє такі головні складові: конструктивна, в основі якої відбір та впорядкування навчального матеріалу, відповідно до цілей діяльності, вікових та індивідуальних можливостей учнів; організаційна, яка передбачає організацію власної та учнівської діяльності в урочний та позаурочний час; комунікативна, що коригує стосунки з учнями [4].

Г.Абросимова розглядає готовність через призму інтегративно-компонентного підходу, суть якого полягає у “виділенні компонентів певного виду діяльності, розгляді їх у єдності та взаємозв’язку, здійсненні процесу формування вмінь даної діяльності як цілісного, інтегративного” [2; 4]. Отже, у процесі готовності до професійної педагогічної діяльності науковець виділяє три компоненти: системоутворюючий, який пов’язаний зі знаннями теорії й методики навчання та виховання школярів; операційний, який подається за допомогою системи практичних умінь та навичок; мотиваційний.

В.Пихтіна вважає професійно-педагогічну готовність складним цілісним утворенням, яке функціонує як інтегративна властивість

особистості, що поєднує комплекс мотиваційних, емоційних, інтелектуальних, вольових та інших компонентів [2].

Українські науковці Л.Сохань, І.Єрмаков, Г.Несен, розглядаючи готовність як складову активної діяльності вчителя, виокремлюють такі структурні одиниці: мотиваційний – передбачає відповідальність за виконання завдань, почуття обов’язку; орієнтаційний – забезпечує знання й уявлення про особливості та умови діяльності, її вимоги до особистості; операційний – характеризується володінням способами та прийомами діяльності, необхідними ключовими компетентностями; вольовий – передбачає самоконтроль, самооблізацію, уміння управляти діями; оцінний – прояв самооцінки своєї підготовленості й відповідність процесу розв’язання завдань оптимальним чином [2]. Проте в даній структурі, як і за М. Дьяченком, Л. Кандиловичем, також відсутній емоційний компонент.

Н.Мойсеюк вважає, що під готовністю до педагогічної діяльності розуміють: психологічну, психофізіологічну, фізичну готовність (тобто професійну придатність); науково-теоретичну й практичну підготовку [2]. Інші погляди на зміст готовності має Л. Григоренко, який зазначає, що суть готовності варто розкривати через самостійну роботу, тобто через розвиток самостійного професійно-педагогічного мислення [2; 5].

За Т.Щербан, готовність до виконання педагогічної діяльності – це готовність до розв’язання педагогічних задач та готовність до навчального спілкування. Специфічною особливістю педагогічних задач є те, що переважна більшість з них, у принципі, не піддається алгоритмізації. Тому розв’язання таких задач є справою творчою, як і професійно-педагогічна діяльність у цілому. Серед різноманітних умінь, необхідних для успішного розв’язання педагогічної задачі, на перше місце ставлять уміння аналізувати педагогічну ситуацію, здатність встановлювати суттєві та несуттєві ознаки спостережуваних фактів навчання, співставляти їх, визначати подібність та відмінність, встановлювати причинно-наслідкові зв’язки між ними і тими умовами, в яких вони протікають, і на цій основі виробляти педагогічно доцільну стратегію і тактику впливів на учня чи клас. Механізм використання вчителем психолого-педагогічних знань в умовах його практичної діяльності, процес руху думки від появи ідеї (задуму) рішення педагогічної задачі до вироблення конкретних способів його реалізації, зумовлених даною навчальною ситуацією, має глибоко індивідуальний характер, що слід мати на увазі при організації корекційної і формуючої роботи з молодими вчителями [6].

Як підкреслювала Н.Кузьміна, творчість вчителя полягає у пошуку нових рішень педагогічної задачі і пов'язана з усіма основними сферами педагогічної діяльності: гностичною, конструктивною, організаторською, комунікативною. Перед тим, як шукати способи впливу на учня, необхідно визначити мету такого впливу, сформулювати її як педагогічну задачу. Тобто вчитель має прогнозувати його подальше просування в умінні, вихованні та розвитку і визначити оптимальну систему методів і засобів педагогічного впливу, тобто управління навчальною (або іншими видами) діяльністю учнів. Про професійну результативність учителів можна судити передусім з того, наскільки успішно вони будуть справлятися з розв'язанням педагогічних завдань [4]. Слід відмітити, що професійна діяльність вчителів реалізується насамперед у сфері спілкування. У зв'язку з цим великого значення набуває їхня психологічна компетентність у даній сфері. Саме тому на сучасному етапі різномірним ситуаціям навчального спілкування пред'являються підвищені вимоги [6].

Один із перспективних напрямів підготовки вчителя, на переконання Т. Щербан, відкриває психологічна концепція. Найважливішою її сутністю, яка характеризує вершину досконалості суб'єкта як творчої особистості, є професіоналізм. За тим, якою є культура професіоналізму в усіх сферах життя суспільства, можна судити про те, на якому рівні цивілізованості та суспільно-економічного прогресу вона перебуває.

Фундаментальними структурними утвореннями професіоналізму є: специфічність знань предмета діяльності і сформована на цьому ґрунті методологія професійного мислення; достатній досвід діяльності; творчий характер включення набутого досвіду в процес пошуку оптимальних варіантів виконання завдання; наявність чіткого орієнтувального образу стратегії і тактики виконання діяльності.

На підставі виокремлених компонентів структури, професіоналізм можна визначити як творчий синтез якісно своєрідних професійних знань і практичного досвіду особистості, що зумовлює вибір оптимальної стратегії і тактики діяльності й забезпечує високу ефективність її виконання.

Аналізуючи підходи дослідників щодо готовності до педагогічної діяльності, слід зазначити, що більшість науковців мотиваційний компонент визначають як системоутворюючий у структурі готовності. На наш погляд, це є доречним, оскільки саме даний компонент допомагає набутти необхідного рівня професіоналізму.

Над дослідженням змістового і структурного аспектів вказаної проблеми працювало багато науковців. Проте усі вони одноставні в

тому, що готовність до професійної педагогічної діяльності – це цілісне утворення, яке містить взаємопов'язані й взаємозалежні компоненти, що водночас можуть виступати і як самостійні частини із власною структурою.

Аналізуючи різні підходи до розуміння структури готовності, розглянемо детальніше структуру за А. Деркачем [2], який вважає, що до складу готовності до педагогічної діяльності мають входити такі компоненти, як: мотиваційний, емоційно-вольовий, когнітивний, оцінний, гностичний.

Таким чином, готовність педагога до професійної діяльності передбачає багатокомпонентне утворення, складові якого взаємопов'язані та взаємозалежні. Дана проблема є психолого-педагогічною.

Досить ґрунтовно професійно-особистісні якості вчителя дослідила у своїй праці В. Вітюк. Автор зауважує, що професійно-особистісні якості вчителя є інтегрованою сукупністю професійних і особистісних якостей [2]. До важливих якостей, якими має володіти сучасний учитель-предметник вона відносить: творче ставлення до своєї професійної діяльності; прагнення до новаторства на базі сучасних наукових знань і досвіду; гуманістичний характер спілкування з учнями; усвідомлення себе носієм національної культури та полікультурності.

На думку В. Вітюк, не може бути педагог компетентним, якщо він не має творчого ставлення до своєї професійної діяльності [2; 4]. Творчий підхід допомагає вчителю виробити в собі низку вмінь, наприклад, бачити різні варіанти вирішення однієї й тієї ж проблеми; поєднувати форми, методи, прийоми, засоби для ефективності навчально-виховного процесу; розробляти нові, більш дієві, відповідно до знань, які подаються тощо [2].

Творче ставлення до діяльності передбачає наявність у вчителів критичного та креативного мислення. Перше допомагає педагогу помічати позитивне й негативне у своїй діяльності, робити висновки; креативне мислення сприяє пошуку шляхів, способів вирішення проблеми, творчому підходу до поставлених завдань. Учитель, який творчо ставиться до професійної діяльності, має володіти й творчим мисленням. Окрім вищевказаного, творчість учителя виявляється і в умінні розуміти внутрішній світ дитини. Таке розуміння допоможе йому скорегувати свої дії відповідно до кожного учня.

Узагальнюючи різні погляди щодо готовності до педагогічної діяльності слід відмітити, що жоден із них не виділяє як свою складову рефлексію. Проте сьогодні вимагає з'ясування полірефлексивної детермінації процесу формування у педагогів психологічної готовності.

Отже, до проблеми готовності, до її змісту й структури, серед науковців немає одностайного підходу. Внаслідок цього з'явилася низка тлумачень щодо змісту та класифікацій структурних елементів готовності. На основі аналізу всіх вище названих структурних компонентів готовності до педагогічної діяльності ми вважаємо за доцільне виокремити такі компоненти готовності студентів педвузів до професійної діяльності: мотиваційний, когнітивний, операційний, емоційно-вольовий, рефлексивний.

Мотиваційний компонент передбачає наявність потреб, мотивів, прагнень до успішної діяльності, прояв відповідальності за розв'язання педагогічних задач, почуття обов'язку. Даний структурний елемент є тією ланкою, яка спонукає вчителя до здійснення певного виду діяльності, яка об'єднана та взаємопов'язана з іншими складовими одиницями.

Когнітивний компонент – оволодіння вчителем-початківцем способами та прийомами, комплексом знань щодо розв'язування педагогічних задач, уміння швидко й адекватно орієнтуватися в численних і різнорідних ситуаціях навчального спілкування.

Операційна складова характеризується наявністю у вчителя системи практичних умінь: проєктувальних, конструктивних, організаційних та комунікативних, необхідних для професійної діяльності.

Властивість емоційно-вольового компонента полягає в умінні вчителя контролювати свої емоції, управляти своїм настроєм та настроєм учнів. Оскільки психологічна атмосфера, в якій вирують позитивні емоції, спонукає до співпраці, створює творчу атмосферу.

Рефлексивний компонент характеризує пізнання й аналіз педагогом явищ власної свідомості та діяльності. Реалізується цей компонент через такі рефлексивні процеси, як саморозуміння й розуміння іншого, самооцінювання й оцінювання іншого, самоінтерпретація й інтерпретація іншого. Рефлексивна складова включає оцінний компонент готовності. Оцінний компонент передбачає прояв самооцінки своєї підготовленості щодо виконання педагогічної діяльності.

На наш погляд, саме даний компонентний склад готовності до професійної педагогічної діяльності допомагає набути необхідного рівня професіоналізму, що є визначальним у сфері освіти зокрема.

Таким чином, проблема формування психологічної готовності до педагогічної діяльності є актуальною і недостатньо вивченою. Доцільно розглядати готовність до педагогічної діяльності через компоненти – мотиваційний, когнітивний, операційний, емоційно-вольовий та рефлексивний. Врахування вказаних структурних

компонентів готовності при навчанні студентів педвузів сприятиме формуванню їх професіоналізму.

Список використаних джерел

1. Абдуллина О.А. Анализ уровня подготовки учителей и студентов педвуза и задачи ее совершенствования / О.А.Абдуллина // Советская педагогика. – 1979. – № 9. – С.96-103.
2. Гончаренко Л. А. Полікультурна освіченість педагога: теорія і практика; за ред. В.В. Кузьменка. – Херсон: РПО, 2009. – 136с.
3. Кондрашова Л.В. Методика подготовки будущего учителя к педагогическому взаимодействию с учащимися / Л.В.Кондрашова. – М.: Прометей МГПИ им. Ленина, 1998. – 160 с.
4. Кузьмина Н.В. Психологическая структура деятельности учителя/ Н.В.Кузьмина, Н.В.Кухарев. – Гомель, 1976. – 57 с.
5. Слостенин В.А. Профессионально-педагогическая подготовка современного учителя / В.А.Слостенин, А.И.Мищенко// Советская педагогика. – 1991. – № 10. – С.79-84.
6. Щербан Т.Д. Психологія навчального спілкування: монографія/ Т.Д.Щербан. – К.: Міленіум, 2004. – 346 с.

The article is the comparison of concepts of “readiness”, “professional commitment”, “educational readiness”. Different approaches to the structural components of preparedness for teaching. The main components pedagogical universities readiness for professional activities.

Keywords: readiness, professional and educational readiness, preparedness components.

Отримано: 02.03.2011

УДК 37.015.31:17.022.1

Уршуля Груца-Мьонсік

РЕЛІГІЙНІСТЬ І МОРАЛЬНІСТЬ ЯК НЕВІД’ЄМНІ СКЛАДОВІ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

Автор статті наголошує на важливості і неминучості морального виховання як для учнів, так і для сучасного суспільства в цілому. Особливу увагу, на думку автора, слід приділити вихованню особистих і загальних цінностей, які включають добро в глобальних і загально-